

Jak můžeme zachovat biblickou věrnost a zároveň číst bibli z pohledu své dnešní situace?¹

Gerhard Sauter

Zusammenfassung: **Wie können wir Schrifttreue wahren und zugleich die Bibel von unserer Situation her lesen?** Der Text erörtert das Rahmenthema der Konferenz („Die Bibel in der Hand des Volkes“) und knüpft an den Aufsatz des Autors an: „Die Kunst des Bibellesens“ (EvTh 52, 1992, 347–359). Wie kann man heute die Menschen zum „Leben mit der Bibel“ ermutigen – in einer Kirche, die sich vom Anfang in der Böhmisches Reformation an als ein aus dem Gehorsam gegen das göttliche Wort geborenes Volk Gottes verstanden wusste? In Zeiten der Unterdrückung und in Krisensituationen wurde die Bedeutung des Hinweises auf das „sola scriptura“ immer neu wahrgenommen. Die Schrifttreue bedeutet beides: die Treue der Schrift, der wir trauen. Die Treue gegenüber den biblischen Texten hält sich an ihr „Treuezeugnis“ und an die Erwartung, dass wir durch sie zur Erkenntnis und Erfahrung der Treue Gottes geführt werden.

I. „Bible v rukou lidu“

Božímu lidu je bible *svěřena* proto, aby ji mohl *společně číst*: toto přesvědčení sdíleli reformátoři se svými předchůdci. Jeho předpokladem byl překlad bible do národního jazyka. V Bratrské konfesi z roku 1535 se říká, že čtení bible v národním jazyce je potřebné, a to také pro vedení sborů v nauce i v životě.² Jak tomu dnes máme rozumět?

Přístup z pohledu dějin kultury, který už před několika desítkami let učaroval také teologii po celém světě, líčí překlad bible do národních jazyků jako počátek nějakého organického procesu: velmi rozmanitý a cizí soubor textů postupně zapustí kořeny v konkrétní kultuře, v její živné půdě vyraší, a pokud rozeseté zrno není zadušeno, vyrazí do květů – do nanejvýš rozdílných květů, podle daných životních okolností, někdy jsou to květy opravdu podivuhodné – a doroste, také na základě čtení bible, do plodů, které svými semeny a jejich rozšířením podnítí nový proces růstu. Tento

¹ Přednáška pro sympozium „Bible v rukou lidu“ na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze 21. listopadu 2008 při příležitosti výročí 90. let trvání Českobratrské církve evangelické, která vznikla 17. prosince 1918, bezprostředně po založení Československé republiky, sjednocením českých luterských a reformovaných církví.

² Bratrské vyznání (1535), I. O Písmích svatých, 4–5, in *Čtyři vyznání*, Praha 1951, s. 124n.

proces se dále množí a diferencuje v sociálních vrstvách podle toho, jak to odpovídá jejich různým životním podmínkám. Ty se střetávají na třecích plochách, někdy společně produktivně rostou, častěji se však rozcházejí.

Takové vylíčení však pomíjí mnoho z toho, co šlo s reformačními překlady bible ruku v ruce a nač bychom dnes mezi všemi dalšími okolnostmi neměli zapomínat. Čtení bible v národním jazyce stále více vstupovalo na místo *naslouchání*. Tuto změnu podpořilo také rozšíření biblí nebo částí bible, které bylo umožněno ve větší míře teprve knihtiskem od poloviny 15. století. Do té doby se biblické texty četly pouze nahlas, i před lidmi, kteří číst uměli a byli by si mohli texty přečíst sami. Předčítalo se ve společenství tak, jako se četla různá sdělení, a tak to bylo také slyšeno. Co všechno se změnilo, když si každý četl pro sebe, nejprve ještě nahlas před ostatními, ale pak už jen potichu, nebo dokonce v mlčenlivém osamění? Ve staré Jednotě bratrské, v 16. století, se doporučovalo nečíst bibli o samotě doma, snad proto, že se tím poškozují sborový život: *koinónia* jako společenství věřících, které neexistuje pouze při bohoslužbách, ale také ve všedním životě. V některých případech bylo patrně soukromé čtení bible dokonce zakázáno. Ve sboru se již z bible sice nejen *předčítalo*, ale i když se bible četla *společně*, pak se měla číst přece jen tak, aby z ní bylo slyšet evangelium, aby vešla do povědomí jako zvěst o Božím příchodu k nám lidem a o jeho jednání při nás. To je třeba mít na paměti.

Možná ještě silnějším rozchodem s tradicí, než byl přechod od slyšení ke čtení, bylo to, že bible již nebyla svěřena jen v ruku kléru. Reformační překlady bible byly neseny myšlenkou, aby byla bible „předána do věrných rukou“ Božímu lidu a aby v něm přišla „do dobrých rukou“, neboť někomu něco „svěřit“ znamená klást mu to na srdce a očekávat, že se prokáže jako hoden takové důvěry. *Božímu lidu se tedy důvěřovalo, že dokáže bibli věrně uchovávat – a to znamená: nechat to, co v sobě bible skrývá, volně působit, a tedy nebrat to do vlastních rukou*. Tak se bránilo ztrátě důvěry, kterou tento lid zažíval, když začalo jednat a rozhodovat vedení církve, na dálku řízené z Říma, a to způsobem, který příliš často zraňoval nebo potlačoval důvěru ve výslovnou Boží vůli a v Boží soud a záchranu. To se může stát v římském katolicismu, tedy v hierarchicky strukturované církvi, stejně jako v základnových společenstvích nebo v reformovaných, presbyterně a synodně uspořádaných církvích, k nimž lze počítat také České bratry v jejich dlouhých dějinách. I tato otázka důvěry nás proto bude provázet dále.

Na počátku svého čtení bible se asi někteří členové sboru cítili jako v příběhu o letnicích, kdy se poutníci z mnoha zemí při apoštolském kázání z Ducha podivovali nad tím, že „o velikých skutcích Božích“ slyšeli ve svých

vlastních, tak odlišných jazycích (Sk 2,11). Nyní četly sbory o důležitých, zaslíbení plných Božích činech ve *svém* jazyce. O nich a o jejich dopadech četly i v mnoha jiných biblických textech, o nichž nejen slyšely, ale také je měly před očima. Četly o Božích skutcích v mnoha příbězích, zákonech, proroctvích a mudroslovných výrocích, z nichž mnohé jistě ještě nikdy neslyšely. Mohly rozumět všemu, co četly? Co z toho zaslechly?

Jako pomůcky pro lepší porozumění byly psány úvody nebo vysvětlující pasáže, které se k překladům bible přidávaly. Martin Luther nikdy nedával své překlady – nejprve jednotlivých biblických knih, pak celé bible – bez předmluv, které nejsou jen pouhými úvody. V předmluvě ke své velké sbírce kázání, k církevní postile (1522), chce ukázat, „co má člověk hledat a očekávat v evangeliích“³, například v Ježíšově kázání na hoře, které je třeba chápat jako evangelium a ne jako zákon nebo jako morální nauku. Kalvín napsal úvod do Nového zákona a obrátil se výslovně na čtenáře, „Jean Calvin au lecteur“.⁴ Ve všech těchto uvedeních jako by se vymezoval prostor, v němž se může čtení biblických knih svobodně pohybovat. K Bibli kralické (1579–1594), vzoru pro mnoho dalších českých překladů, byly přidány komentující vysvětlivky; jak v roce 1931 prokázal Josef B. Souček⁵, měly zřetelně kalvinistický ráz a chtěly tak v začínající konfesijní době ukázat čtoucím sborům směr. Když se dnes, při příležitosti výročí církve, znovu vydává tento úctyhodný převod bible v jakési „dvojitě bibli“ spolu s novým ekumenickým překladem, dobře by mu slušelo, kdyby i tato bible byla uvedena teologicky vydatnou předmluvou a nejen úvodem, který podává zprávu o jejím obtížném vzniku a končí poděkováním spolupracovníkům a všem, kdo ji podpořili.

Takže přeče jen: „Důvěřuj, ale prověřuj!“? Nemělo by se tedy čtení bible držet teologicky na uzdě, než aby bylo povoleno úplně svobodně? Úvodní pokyny a teologický doprovod při čtení bible nebyly jediné pomůcky, ale byly spojeny s katechismem a zpěvníkem – a tím s elementární věroukou pro sbory, která jim pomáhala, aby ve čtení *vyspěly*. Pouze společně, když se zpěvník, katechismus a bible vykládají a podporují vzájemně, fungují jako regulační obvod, jemuž bible stále znovu dodává impulzy. Takto byly překlady bible Božimu lidu svěřeny, tedy nikoli přenechány bez komentáře. V doprovodných textech k překladům bible probleskovala velká

³ MARTIN LUTHER, „Eyn kleyn unterricht, was man ynn den Euangelijis suchen und gewarten soll“: WA 10/I. 1, s. 8–18.

⁴ Préfaces à la Bible, in JEAN CALVIN, *Œuvres choisies*, ed. O. Millet, Paris: Gallimard, 1995, s. 29–56.

⁵ Ve své disertaci *Theologie výkladů kralické šestidílký; separátní výtisk z věstníku královské české společnosti nauk*, řada 1, 1932, s anglickým shrnutím.

důvěra v teologii, která je přiměřená evangeliu a má jednotící sílu. Šlo o to, vyposlechnout *cantus firmus*, základní melodii vícehlasého Písma svatého.

Jak se to dělo v české reformaci? Jak píše Rudolf Říččan ve svých Dějinách Jednoty bratrské, česká reformace se „rodí pod tlakem Božího slova“⁶. Boží slovo bylo vnímáno jako zapsané „svědectví o Boží vůli a o spásném Božím jednání pro lidi v Ježíši Kristu“, vykládané společně ve společenství víry.⁷ Tento výklad chtěl naslouchat tomu, jak Bůh sám přichází ke slovu v jednotlivých biblických hlasech, chtěl naslouchat Bohu v důvěře, že Bůh sám bude dnes zde mluvit k nám, svému lidu, a řekne nám to, co my sami si nikdy říci nedokážeme, natož abychom to dokázali vymyslet: že živý Bůh volá ze smrti k životu. Toto a pouze toto probouzí nespoutanou důvěru v Boží neúnavné, trvalé, postupující a pokračující jednání.

Rozhodující tedy bylo a je to, jak se bible do ruky bere. *Přijímáme ji s prázdnýma rukama*, jako lidé, kteří byli otřeseni ve své sebejistotě, také a právě ve své náboženské sebejistotě, ve své důvěře ve vykladačskou moc církve a ve světový řád – anebo *si ji bereme k ruce*, abychom tím dosáhli toho či onoho, pokud možno jako zbraň k sebeosvobození, nebo snad dokonce jako prostředek k sebevykoupení?

Tyto otázky si kladla Jednota bratrská a dnes se pro nás tato otázka klade stejně. To, co při tom krok za krokem odhalujeme a čeho se můžeme držet, bych chtěl charakterizovat jako „biblickou věrnost“ (Schrifttreue).

II. Biblická věrnost: Věrnost bible Božímu lidu a věrnost tohoto lidu bibli

Slovo *biblická věrnost* má dvojitý význam: *Je to věrnost bible, které důvěřujeme*. Ustavivě odkazuje na Boží jednání: zcela rozdílnými způsoby řeči a formami textu, které vznikaly po velmi dlouhou dobu. Prostřednictvím slov mnoha lidí a jejich zcela rozdílného postavení odkazuje stále znovu na Boží neotřesitelný příslib, odkazuje na toho Jednoho, který stále zachovává věrnost těm, jimž přislíbil, že je bude provázet a ukazovat jim cestu k sobě – znovu nanejvýš rozdílným způsobem. Tímto poukazem se bible otevírá i nám.

Věrnost biblickým textům se drží jejich „svědectví o věrnosti“ a očekávání, „že nás povedou k poznání a zakoušení Boží věrnosti“. To je očekávání, které se nedá zmást ani tím, že pro nás Písmo často mlčí a že je

⁶ RUDOLF ŘÍČČAN, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha: Kalich, 1957, s. 8.

⁷ AMEDEO MOLNÁR, *Quellen der Theologie der Brüder*, in RUDOLF ŘÍČČAN, *Die Böhmischesen Brüder*, Berlin 1958, s. 296.

někdy víceznačné. V tom, že bible dosvědčuje Boží věrnost, je „stále ještě silnější ... než její nesporná omylnost“.⁸ Naše biblická věrnost se vyjadřuje v tom, že se bez rozpaků držíme tohoto svědectví o věrnosti. Tak vzniká a roste důvěra, nejen důvěra k blízkému, ale právě také ke vzdálenému – nebo pro nás v našem vnímání vzdálenému, skrytému – Bohu, tak vzniká a roste důvěra i tam, kde na nás Bůh působí cize nebo nevyzpytatelně. Protože se spoléháme na Boží příslib, oslovujeme ho kvůli tomu, abychom se zeptali *právě na to*, jak drží své slovo. Zároveň se musíme bez ustání ptát, zda jsme tento příslib také správně slyšeli, nebo zda jsme do něj nevložiteli něco, co z něj pak prostě zase vyposlechneme.

Kvalita Písma nezávisí na naší věrnosti – je nesnesitelné, když se někdo vychloubá, že je „věrný Písmu“ ve smyslu „pevně zakotvený v bibli“ („bibelfest“), což může být forma duchovního ustrnutí! Avšak na základě věrnosti Písma mohou ti, kteří společně slyší, „co ti bylo oznámeno“ (Mi 6,8), zachovávat také věrnost vůči sobě navzájem. Naslouchat Písmu lze jen tehdy, když mu neskáčeme do řeči, ale necháme jej domluvit, i když to často vyžaduje velkou trpělivost a vytrvalost. Když se jej pokoušíme poslouchat společně, znamená to také: poslouchat se mezi sebou navzájem, neskákat si do řeči, nebrat tomu druhému slovo, ale nechat ho domluvit právě tam, kde mluví na základě toho, co vyčetl z bible. Věrnost, kterou jsme zakusili, umožňuje naši věrnost vůči sobě navzájem, ale pouze tehdy, když nás společně vede k biblické věrnosti. K tomu bych chtěl uvést tři znaky:

Zaprvé: Biblická věrnost vytváří z církve a sborů, byť by byly sebemenší, *naslouchající společenství*. Víra je ze slyšení, píše Pavel (Ř 10,17) – lze toto slyšení zrušit čtením bible, totiž vospělým čtením? Jistě ne! Záleží spíše na tom, zda se při čtení, při pronikavém čtení, *staneme posluchači*. A to právě poté, co se křesťané v reformačních církvích stali z *naslouchajícího společenství čtenáři bible*! Ostatně mnoho dnešních lidí se s biblí setkává, když něco z bible zaslechnou, třeba v rozhlasových zamyšleních, často jen tak mimochodem, protože nikdo nevypnul rádio. A mezi audioknihami v Německu je bible také na špici.

Když vedeme druhé lidi k tomu, aby slyšeli biblické texty, když jim je „předčítáme“, například při bohoslužbách, při biblických hodinách, při výuce náboženství a při pastoraci, připravujeme se na to tak, aby je druzí také správně uslyšeli? Protože pravé čtení a správné převyprávění je veliké umění! V severoamerických církvích lze často pozorovat,

⁸ MICHAEL BEINTKER, Anmerkungen zur Kategorie der Texttreue, in *Sola Scriptura. Das reformatorische Schriftprinzip in der säkularen Welt*, vyd. Hans H. Schmid – Joachim Mehlhausen, Gütersloh 1991, s. 281–291, 283.

jak intenzivně a plasticky čtou „černí“ členové sboru nedělní evangelium, jako by ho právě teď dostali do ruky jako nebyvalou a neslýchanou zvěst a byli přímo přemoženi tím, co nyní předávají dál. Prosté, ale nanejvýš pozorné čtení, které nechává biblický text promluvit, může říci mnohem více než leckteré rétoricky vybroušené a záměrně naléhavé kázání. Zda se text čte tak, jako se nabírá prýšticí pramenitá voda, může být dáno také překladem. Rozeznává v nás nějakou strunu? Anebo vytváří pouze disonance – a proč? Snad proto, že jsou čtenáři nebo posluchači rozladění? Nežádka se může starý překlad stát novým textem, protože převody, které upravily bibli podle dnešního vkusu do mluvené řeči, již nic nepodněcují.

Co se děje, když posloucháme – například když posloucháme hudbu? Tón vzniká v každém uchu jinak, je vytvářen sluchem, při novém slyšení zase znovu a to závisí na mnoha věcech, které souhrnně nazýváme *naše situace*. K ní toho patří mnoho: místo, čas, atmosféra, životní okolnosti, naladění hudebníků, jejich nástrojů i naladění naše, především však to, jak je vytvářen a dotvářen náš sluch, sluch jednoho každého z nás. To, co vnímáme, přijímáme, nikoli však tak jako při technicky co možná korektní reprodukci, nýbrž tak, že to přijmeme do sebe, ba že to do sebe téměř vneseme. Zapůsobí to – ale jak? Co se v nás děje? Co se s námi děje, když posloucháme a nejde to jedním uchem tam a druhým ven, což je mimochodem většinou patrně sebeklam?

Víra je ze slyšení: i při tom se v nás mnohé vytváří a přetváří. Naslouchající společenství je něco jiného než „interpretující společenství“ – jak se církev nebo křesťanstvo dnes často nazývá ze sociologického pohledu: tedy něco jiného než jen společenství, které se dokáže shodnout na smyslu života, na svobodě a zodpovědnosti křesťana, na křesťanské solidaritě a na mnoha jiných věcech a které patrně bude hledat radu v bibli. Jeho náboženská řeč se do značné míry vyvinula z překladu bible do lidového jazyka. Tuto řeč musí toto společenství průběžně proměňovat, aby se nestala nesrozumitelnou. – To je sociologický pohled, pozorování zvenčí: zkoumá shody ve výkladu bible nebo alespoň minimální konsensus, jehož pomocí lze dosáhnout shody v náboženském výkladu světa, např. pro základní etické otázky jako je svoboda víry, sociální spravedlnost a zachování stvoření. Pro naslouchající společenství se může naproti tomu jeho opravdový *soulad* zakládat pouze na tom, že vyrůstá ze společného *naladění*, z naladění na Boží jednání, na jeho zaslíbení a vedení.

Zadruhé: Biblická věrnost se drží *jednoty Písma*, i přes všechny vnější a vnitřní nesrovnalosti jeho textů. Co zde znamená „jednota“? V žádném případě to není fenomén jednotného celku! Biblická kritika s takovým po-

jetím do základů skoncovala⁹ – někdy ovšem natolik radikálně, že vedle rekonstrukce mnoha hlasů, které v textech zanechaly své stopy, ztratila svoji závažnost otázka *proč* a *kvůli čemu* bychom je tedy vlastně vůbec měli poslouchat nebo byla tato otázka nahrazena vlastními úvahami. Oprávněně zůstávají pochybnosti vůči pohledu na biblický kánon jako organický celek, v němž všechny části ladí dohromady – jak tomu bylo např. v pozadí jinak příkladně přesného čtení textu u Johanna Albrechta Bengela¹⁰ –, protože *může* svádet ke „konkordanční metodě“, která rozhodně není cestou, kterou by bylo nutné jít, neboť pouze kombinuje stejně znějící slova z rejstříků. Zde se jednota vytváří uměle, když se sestavují dohromady části textu nebo někdy dokonce jen jazykové fráze bez ohledu na jejich kontext. Sporná je také harmonizace biblických textů, která například nevnímá rozdílná podání, vyhlazuje rozpory a uvádí do pořádku to, co se jeví jako nesrozumitelné. Takové zneužití však člověk většinou objeví u druhých, nikoli sám u sebe. Liberální teolog Adolf von Harnack měl zbožnou, bible znalou tetičku v Dorpatu (dnes Tartu), kterou jednou navštívil a ptal se jí, zda také rozumí všemu tomu, co čte. Ona s odzbrojující naivitou odpověděla: „Čemu nerozumím, to si sama dovysvětlím.“ Jestlipak její známý synovec rozpoznal, co si sám dovysvětloval on, pouze v lepším stylu: např. v zájmu své teorie o vzniku „prostého Ježíšova evangelia“, které údajně již nepotřebovalo Starý zákon a které bylo později až k zadušení zapleveleno řeckým duchem, který s sebou přinesl formování dogmatu ve staré církvi? – Když biblické texty nebo obraty vzbuzují pohoršení, jsou zarážející, když vzbuzují rozrušení nebo když odporují tomu, co je nám důvěrně známé a nač jsme zvyklí, pak je velmi jednoduše interpretujeme tak, abychom je mohli zařadit do toho, co vidíme nějakým způsobem jako „jednotu“. Ve jménu takového sjednocování bylo z bible v průběhu církevních dějin stále znovu vylučováno nebo vytlačováno na okraj mnohé – v neposlední řadě také utváření kánonu jako přiznání se k jednotě Písma svatého.

Historické vědomí, které do značné míry ovládlo také teologii, chápe „jednotu“ pouze jako dynamický proces kritické adaptace, formování, integrace a překonávání toho, co se traduje. „Tak se biblický kánon – v obou

⁹ Důležité kritické body uvádějí JAMES BARR, *Holy Scripture: Canon, Authority, Criticism*, Philadelphia: Westminster, 1983 a JOHN BARTON, *The Nature of Biblical Criticism*, Louisville – London: Westminster John Knox, 2007. Dokumentace jedné teologické pracovní skupiny v USA obsahuje konstruktivní podněty, jak respektovat jednotu Písma: ELLEN F. DAVIS – RICHARD B. HAYS (vyd.), *The Art of Reading Scripture*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2003.

¹⁰ JOHANN A. BENDEL, *Gnomon Novi Testamenti*, Praefatio § § 13n., 21, vydání Berlín 1855 podle ³1773, s. XII n., XVII.

Zákonech –“, napsal Josef B. Souček roku 1966, „jeví jako dlouhý, stále znovu navazovaný řetěz reinterpretací“¹¹. „Písmo se tak jeví jako nikdy nekončící dialog, v němž podstatná zvěst a pravda – evangelium – stále znovu bojuje s překážkami a zatemňováním: v životě společenství, v nichž biblické spisy vznikaly, ale také v myšlení a životě jejich autorů.“¹² Tento dialog pokračuje v průběhu času a vyostřuje se vždy, když se sahá zpět přímo do bible – jako v reformaci, také a právě v české reformaci, kdy se na církevní tradici, alespoň na tu novější, pohlíží celkově jako na dobu zatemňování, anebo dokonce jako na dobu falšování.

Takový diachronní pohled je třeba doplnit o otázku po synchronní jednotě Písma, jak ji lze vnímat v danou určitou dobu: „Jednota Písma svatého souvisí s tím, ... jak Písmo samo sebe zdůvodňuje jako referenční bod (jako *kánon*) pro konkrétní společenství s omezenou a vnímatelnou historickou jednotou.“¹³ To vede vzápětí k otázce po *jednotě církve*, ale jinak, než jak nám to dovoluje historický pohled na kontinuitu a diskontinuitu, na souvislosti a přelomy nebo také na to, co je relativně trvalé a co je více či méně proměnlivé. Této otázky se zde můžeme pouze dotknout.¹⁴ Palčivou se stává především v dobách krize, kdy hrozí, že se rozpadne jednota církve, což se později zlehčí a označí jako rozdělení církve nebo jako diferenciaci. Ve skutečnosti jde o pravdu církve, která je předřazená její identitě. V tomto pořadí nalezla reformace své nasměrování, a právě proto připadla bibli v ruce církevního lidu určující role.

Synchronní jednota Písma je vnitřním základem utváření kánonu. Zde církev odhalila založení své jednoty ve svém životě s bibli, když *se vystavila celku Písma*: jako sbírce textů, které dílem pocházejí od jednotlivých, jmenovitě uvedených autorů, většinou však vznikaly komplikovaným procesem zapisování a tradování; mnoho textů při tom bylo zase znovu vyloženo a re-interpretováno za rozdílných životních podmínek. Viděno zvenčí je to všechno v podstatě nanejvýš heterogenní a disparátní, a přesto to zůstává dohromady nesené tím, že zde mluví Bůh Abrahamův, Izákův a Jákobův, ten Bůh, který vzkřísil Ježíše Krista z mrtvých.

Protože si stará církev byla tohoto jednoho vědoma, načrtla v kánonu obrys toho, kde a v jakých mezích toto jedno s konečnou platností vní-

¹¹ JOSEF B. SOUČEK, Einheit des Kanons – Einheit der Kirche, in *ZdZ* 22 (1968), s. 219–224, znovu otištěno in PETR POKORNÝ – JOSEF B. SOUČEK, *Bibelauslegung als Theologie* (WUNT 100), Tübingen: Mohr Siebeck, 1997, s. 99–108, 101.

¹² Tamtéž, s. 102.

¹³ ROWAN WILLIAMS, Der Literalsinn der Heiligen Schrift, in *EvTh* 50 (1990), s. 55–71, 68.

¹⁴ Srv. k tomu: GERHARD SAUTER, Kanon und Kirche, in JOHN BARTON – MICHAEL WOLTER (vyd.), *Die Einheit der Schrift und die Vielfalt des Kanons / The Unity of Scripture and the Diversity of the Canon*, (BZNW 118), Berlin – New York 2003, s. 239–259.

mala. Nezapsala kánon z vlastní moci a neprosazovala ho pak všemi prostředky. Naopak se přiznala k *vnitřnímu prnutí biblických spisů*, k jejich *dynamice* a k jejich *jednotě* navzdory všem odlišnostem, nebo dokonce protikladům, které znalému čtenáři bible nikdy nezůstaly skryty. Stará církev objevila v celku bible „základní dokument pro konání kázání, které zakládá církev“, jak to trefně formuloval Martin Kähler.¹⁵ Jako takový je biblický kánon jednotou *sui generis*: vytváří prostor, v němž se posluchači Slova mohou nenuceně a svobodně pohybovat, v němž stále znovu narážejí na překvapení a v němž jsou vedeni k novému vnímání na základě rozmanitosti jednotlivých perspektiv, které vyjadřují očekávání a překrývají se. Proto mohla stará církev, která sama již trpěla značným napětím a rozdělením, svěřit svoji jednomyslnost sjednocující síle biblických spisů, jejichž rozdíly a různá hodnota jí byly naveskrz jasné (proto se také tak dlouho vedly spory ohledně přijetí jednotlivých knih do kánonu). U husitů, kteří se nejprve opírali především o Nový zákon, to ovšem nějaký čas trvalo, než zaměřili svou pozornost také na jiné biblické spisy. Sklon vybírat si z bible je stejně jako dříve pro naslouchání bibli nebezpečný.

Zatřetí: Celá bible v ruce *celého lidu*: to znamenalo značnou odvahu, neboť to mohlo otevřít brány rozdílnému chápání, a dokonce nepřekonatelným rozdílům při odvolávání se na bibli. Toho se obával nejen katolický klérus, nýbrž starosti o to si dělali i církevní reformátoři. Čtení bible se mohlo stát zárodkem pro štěpení jednoty nové církve stejně jako jednoty jejích sborů. To se dělo a děje právě tehdy, když čtenáři bible argumentují tím, že bibli zcela a úplně znají: pak ovšem většinou nikoli bibli jako celek plný napětí, nýbrž jednotlivá vybraná biblická místa, často ještě fixovaná na konkrétní biblický překlad, v němž se cítí naprosto doma. Ptají se po biblických odpovědích na otázky, které je denně zaměstnávají, bez ohledu na biblický kontext. S pomocí takových odpovědí chtějí čtenáři bible ukázat, že stojí bibli obzvláště blízko – a bible jim, a pokud možno pak dokonce pouze jim a těm, kteří smýšlejí stejně jako oni.

Zde se dotýkáme neuralgického bodu čtení bible, který bych chtěl ilustrovat malou satirou Johanna Petera Hebela z dob, v nichž byla Lutherova bible ještě biblií lidovou:

„Sedlák potká na poli učitele a ptá se: ‚Myslíte to ještě pořád vážně, co jste včera děti učil: ‚Když tě někdo uhodí na pravou tvář, nastav mu i druhou‘ [Mt 5,39]?‘ Učitel odvětlí: ‚Na tom nemůžu nic změnit, stojí to v evangeliu.‘ Sedlák mu tedy uštědří políček a hned přidá ještě druhý, neboť na něj už dlouho má pořádný vztek. Opodál právě projíždí na koni místní vladář a říká svému myslivci: ‚Josefe, podívej se tam, co ti dva spolu mají!‘ Učitel právě dává sedlákovi dva políčky

¹⁵ MARTIN KÄHLER, *Der sogenannte historische Jesus und der geschichtliche, biblische Christus*, Leipzig: A. Deichert, ²1896, s. 22.

a volá: „Stojí také psáno, ‚jakou měrou měříte, takovou bude naměřeno vám‘ [Mt 7,2].“ Tu se Josef vrátí ke svému pánovi a říká: „To nic není, vaše milosti, oni si jen navzájem vykládají Písmo.“¹⁶

Úderný výklad bible! I když k tomu našťestí nedochází vždy, závisí zacházení s bibli na tom, jak se bible používá. Stále více se to děje pod heslem: „Co čtu ve své bibli? Třeba tam najdu něco zcela jiného, než co stojí ve tvé bibli!“ Sdělujeme si, zda a jak jsme se v bibli sami rozpoznali, i když čteme stejnou bibli nebo biblický překlad, a teprve tak si sdělujeme také to, co jsme tam našli. V tomto problematickém smyslu přišlo tzv. *Bible sharing* ze severní Ameriky do módy také u nás. A prosazuje se ještě o to silněji, čím méně lze předpokládat, že se navzájem nacházíme ve stejné situaci.

Historicko-kritická metoda nás naučila zvažovat dějinný odstup „naší situace“ od biblických textů, od textů, které jsou rovněž zapředeny do konkrétních dějinných konstelací. Proto jsou nám v leccčems vzdálené a zůstávají pro nás cizí, ale přece jen zprostředkovávají jakýsi základní objem toho, co je všem lidem společné napříč časy, a to se dá srovnávacím způsobem odkrýt a zpřístupnit také v náboženském ohledu a sledovat v jeho proměnách. Dnes, pod vlivem sociálních věd a psychologie, se texty kromě toho posuzují ještě s ohledem na formy zvládání existence, s ohledem na konflikty a jejich překonávání a s ohledem k otázkám po smyslu a jejich odpovědím; tak se můžeme z dokumentů naučit, jak jsme se mohli nebo jak se můžeme chovat, když nalezneme podobnosti nebo si přivlastníme podobné odpovědi. – Je zřejmé, že tím vším se také nesmírně stupňuje rozmanitost čtení bible, až k nepostižitelnosti. A tato nepřehlednost se pak omezuje pomocí redukci, které nám mají umožnit orientaci: např. pomocí redukci na otázku po sociální spravedlnosti nebo po zdařilém životě, po rovnoprávném partnerství, po smyslu a naplněném životě.

Pro naše téma bych však chtěl pojem „situace“ soustředit do *pohledu*, jímž zahlížíme sdělení, přísliby a nároky. Pohled pochází z toho, co někdo může vidět a jak ostře to vidí, jak je uzpůsobena jeho duchovní sítnice a – při čtení bible – jaké dostal nadání Duchem, které formuje jeho poslouchání a čtení. Schopnost a způsob recepce v neposlední řadě závisejí na tom, zda jsou živeny nedůvěrou, a tedy se uzavírají, nebo zda jsou postaveny na důvěře, a tedy jsou svobodné a otevřené.

¹⁶ JOHANN PETER HEBEL, *Schwänke aus dem Rheinischen Hausfreund*, 1. díl, Stuttgart 1839 (reprografický přetisk Dortmund: Harenberg, 1979), s. 87n.

III. Co znamená: Číst bibli z pohledu naší situace?

Biblická věrnost ve dvojitým smyslu: jako věrnost Písma vůči nám a jako naše věrnost Písmu nám staví Písmo před oči jako *osobu, která důvěru prokazuje a důvěru očekává*. Podobá se živému tělu, je něčím jiným než pouze soustavou prastarých textů. Tak jako každé srovnání nelze ani toto přepínat. Každé srovnání kulhá, zvláště v teologii. Jediným srovnávacím bodem je vztah důvěry, který nás s bibli spojuje, a tak nás spojuje také navzájem.

Vztah důvěry mezi lidmi se osvědčuje na tom, že nějaké „ty“ není definováno jen tím, co si člověk *myslí*, že o něm ví. Výpovědi, které neodpovídají tomu, co už o tom druhém vím, jsou často vnímány jako zklamání, protože se zdá, že se mě netýkají. Pak se o toto „ty“ nebudu zajímat. Avšak cizost a skrytost toho druhého mě dovádí k tomu, co je ve vztahu důvěry již přítomno, co však mohu zakusit jen tehdy, když se mu vystavím. Pouze toto mě posune skutečně dál, jinak se ztratím v pouhém opakování. Podobně to platí také pro bibli. I v ní se setkávám s mnoha věcmi, které jsou pro mne cizí a zarážející. Když pak nastane zklamání, je to často jen obrácená strana snahy najít v bibli sám sebe. Právě když se zdá, že se to podaří, vzniká nuda a rozmrzelost.

Kdy je tak těžké důvěřovat a zachovávat věrnost, především za ztížených okolností?

Když si myslíme, že toho druhého známe, že ho máme dokonce prokouknuté, zatímco vůbec neznáme sami sebe.

Když jsme si vytvořili mínění o druhých a stále znovu pro ně hledáme další potvrzení, namísto abychom byli otevření pro to, co nás u druhých překvapuje a co nám umožňuje podívat se na sebe sama nově.

Když očekáváme od druhých příliš mnoho a jsme zklamáni, když se toto očekávání nenaplní, anebo se naplní jinak, než jsme předpokládali.

Písmo se zdráhá – a to v průběhu čtení bible, především v průběhu společného čtení – stát se odrazem toho, co bychom do něj rádi vnesli. Právě proto zaručuje kánon určitou míru zaručené a osvědčené stability, bez níž by nemohla zůstat živá žádná církev. Je to živoucí stálost, která se osvědčila během všech dějinných proměn a při vši rozmanitosti chápání bible a chce se osvědčit i nadále.

S důvěrou v to je pak rozmanitost a pluralita čtení bible potřebná a je také pomocí, protože vyžaduje *vzájemný rozhovor*. Rozdílná čtení uvnitř

naslouchajícího společenství mohou podporovat „schopnost jednotlivého křesťana číst a mluvit“¹⁷. To čeští evangelíci zažívali často, zvláště v době protireformace, kdy museli žít v ilegalitě bez svátostí a farářů a přežívali pouze s bibli, a navíc až do konce 18. století do značné míry pouze v ústním předávání. Reformační „sola scriptura“ dostalo nový zvuk. Pro mnohé členy sborů se jednotlivé biblické výroky, které se naučili nazpaměť, „by heart“, jak se to říká anglicky, staly pokladem, z něhož žili a který se ukázal jako nevyčerpatelný. Pro velmi staré členy sborů v Číně, kteří vyrostli jako analfabeti, jsou tím dodnes ona tzv. „zlatá slova“, kterých se drží: Desatero přikázání, Ježíšova blahoslovenství a modlitba Páně. I jiní čínští křesťané, kteří si vzali tato slova k srdci, prošli s jejich pomocí v dobách pronásledování hrozným utrpením, například během kulturní revoluce. Rozhovor s ostatními, především se znalými čtenáři, kteří dokáží vyložit biblická slova v jejich kontextu, při tom byl a je neocenitelnou pomocí – když skrze vzájemné naslouchání, při němž vždy spoluzaznává také výklad pro můj vlastní život, lze z biblického textu zaslechnout onen často tichý hlas.

Pro rozhovor čtenářů bible je zapotřebí odvahy k mnohoznačnosti, která se nezvrtně v libovůli. Avšak tento rozhovor se nesmí vyčerpat v tom, že chceme navzájem v rozhovoru zůstat, ačkoli i to je důležité. Například v jižní Africe je dnes zapotřebí spolu mluvit, aby se našla jednota odpovídající zrušení překážek, které přinesl konec apartheidu. Politický úkol: to, čeho se dosáhlo nebo co bylo třeba jen slíbeno na úrovni státu, je nutné radikálně provést v církvi a také to žít.¹⁸ Nestačí ovšem pouze si vyměňovat a navzájem si zprostředkovávat odlišná stanoviska. Rozhodující otázka zní: „Kde se můžeme sejít?“ – „Zůstáváme společně pod Slovem“: toto heslo, které lze v mnoha variacích zaslechnout i z německých synodů, zůstává tak dlouho prázdnou frází, dokud nedokáže jasně a zřetelně říci, co to znamená „zůstávat pod Slovem“. Skončí to tím, že si navzájem smírně uznáme různé způsoby čtení, abychom získali minimum toho, co je společné? Pak by byla bible posledním zbytkem jakéhosi sociálního lepidla – a pak by se heslo „zůstat pod Slovem“ stalo životní lží církve.

Na to, jak neupadnout do takové životní lži, neexistuje žádný patentovaný recept. Ale lze posílit schopnost duchovní odolnosti, abychom dokázali lépe vzdorovat nepřízní počasí a infekcím:

Vzájemné naslouchání může vést k naslouchání Písmu jen tehdy, když si vyjasníme, že Boží mluvení v bibli – ať už skrze lidi nebo v ozvěně, kterou

¹⁷ RAINER FISCHER, *Mit der Bibel auf Buchführung* (Wechsel-Wirkungen 48), Waltrop: Spener, 2004, s. 40.

¹⁸ Srv. např. DIRKIE SMIT, *On Belonging: Doing Theology Together*, in DARREN C. MARKS (vyd.), *Shaping a Global Theological Mind*, Aldershot UK: Ashgate, 2008, s. 153–162.

v lidech vyvolává – je vždy také *cizí zvěstí*, ačkoli nám v jednotlivostech může znít jako zvěst velmi známá, neboť jinak bychom ji vůbec nemohli vnímat. Této cizosti jsme vystaveni všichni *společně*. Často je to zvěst nevyžádaná, odpověď na naše otázky nedává hned a někdy je nedává vůbec, nebo nás nevyhnutelně staví před překvapivé otázky.

Když čteme bibli *tak přesně, jak jen můžeme*, pak dbáme na jazykové detaily, na spodní i svrchní tóny, když dáváme pozor na nuance, na sotva znatelné přerывy, střihy a pauzy, na akcenty ve vyprávěních, na jejich obraty, které při každém novém poslouchání a čtení nově a často nenadále vplynou do biblických textů.¹⁹ Když doprovodíme svědky a svědkyně na jejich cestě, pak také zpozorujeme, jak jsou oni blízko nám a my jim: se vším tím, co jsme očekávali od Spasitele a spásy a co se zhatilo, se svými vzpomínkami na Ježíše, jimiž ho chceme zachytit a podržet, se svými pokusy o únik.

Přesné čtení se nespokojuje s tím, „co je tu psáno“, nýbrž vede k tomu, abychom to četli *v souvislosti*, v souvislosti, která daleko přesahuje jednotlivé biblické spisy a která nekončí ani s rozsahem kánonu: v souvislosti Božího příběhu s člověkem. Teologie může a má podněcovat právě k tomu: číst přesněji v souvislostech – právě tehdy, když si myslíme, že víme, co v bibli stojí (třeba jen: morálka nebo touha po proměně), a myslíme si, že ji známe. To svádí k únavě ze čtení, pak ochabuje opravdová zvědavost, touha a připravenost zakusit něco nového – zvědavost, kterou čtení bible probouzí a obsahuje.

Únavě ze čtení můžeme čelit jen tak, když se pokusíme vést *vytrvalý život s bibli*, který se *dokáže vystavit jejímu vnitřnímu prnutí a dynamice*. Život s bibli: nežádá se tu příliš mnoho? Není to, alespoň dnes, pro členy našich sborů, pro presbytery, nebo dokonce pro faráře nerealistické, ano lze to po nich vůbec žádat? Skutečně by se život církve – a to jak život jednotlivců, tak život společný – bez života s bibli scvrkl, anebo dokonce zhroutil? Nemohli bychom ve věku počítačů komunikovat jinak, rychleji, cíleněji, nápomocněji nebo především napínavěji? Nebudu vznášet žádné nároky, a už vůbec ne nároky utopické. Ale mělo by zaznít, že věrnost

¹⁹ K tomu mohou napomoci úvahy o estetice recepce, viz GERHARD SAUTER, *Die Kunst des Bibellesens*, in *EvTh* 52 (1992), s. 347–359, přepracovaná verze in GERHARD SAUTER, *Protestant Theology at the Crossroads: How to Face the Crucial Tasks for Theology in the Twenty-First Century*, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2007, s. 33–54; RAINER FISCHER, *Die Kunst des Bibellesens. Theologische Ästhetik am Beispiel des Schriftverständnisses* (Beiträge zur theologischen Urteilsbildung 1), Frankfurt a. M. aj.: Peter Lang, 1996; FISCHER, *Mit der Bibel auf Buchführung* (viz výše, pozn. 17).

Písma je tak nezměrně bohatá, že před nás staví nárok, že se čtením nikdy nedojdeme ke konci.

Last but not least: Nepotřebujeme právě připravenost starých Bratří číst bibli také jako návod pro *formy života* víry? Pro formy, v nichž probíhá žitý život, život osobní i život ve společenství. *Život s bibli* byl a je takovou formou života, i když se žije jen zlomkovitě. K tomu pomáhají třeba Hesla Jednoty bratrské, která – navzdory jejich výběru, který svádí k *fast food* – dokáže zprostředkovat alespoň jakousi vzdálenou potuchu o tom, co přináší pravidelné čtení. Moje žena zažila při svém vyučování ve škole pro postižené, jak děti, které vůbec neprošly náboženskou socializací, byly fascinovány představou, že (postupem času) čtou tato hesla milióny lidí na zemi, a tedy patří dohromady: získaly potuchu o jednotě církve. K *lectio continua*, postupnému čtení, které má svoji dobrou tradici v reformovaných církvích, ale také ve večerní modlitbě anglikánských církví, se ještě více blíží každodenní čtení, která jsou v Heslech navržena. A ještě lepší pomoc nabízejí kontinuální texty „Bible na jeden rok“, jak jsou k mání, pokud vím, také v Českobratrské církvi evangelické.

Čeští bratři původně čerpali z biblického pramene své návody pro sborový život. Do jaké míry se to děje v Českobratrské církvi dnes, nemohu posoudit. V Německu však v každém případě sotva ještě existují takové pokusy, možná i proto, že již dlouho obecně vzbuzují podezření ze „zákonictví“. Avšak zkušenosti z mnoha amerických sborů a naposledy z Honkongu v místních sborech, které jsou blízko čínským domácím společenstvím, mě vedly k otázce, zda toto podezření nevytěšňuje úkol, před kterým stojí církev na celém světě: vytvářet formy života, které přispějí k tomu, že budeme schopni žít ve *společenství* nebo že se schopnými žít ve společenství vůbec zase znovu staneme. A to vytvářet takové formy života, které následují evangelium Ježíše Krista a které takto jejich okolí také vnímá, způsob života, který očekává, že dostane požehnání, když Ježíš Kristus ospravedlní a posvětit náš život. Formy života, které zároveň také vydávají svědectví, zcela bez nároků, ale nanejvýš vážně a bez falešných ohledů.

Pokud takové formy života pomohou cvičit se v biblické věrnosti, budou podporovat také další zkušenosti věrnosti, za které vděčíme zjištění, že Bůh, jeden a tentýž Bůh, nás soudí a zachraňuje – a také zjištění, jak to Bůh činí, jak rozmanitě, neobyčejně, rušivě, osvobodivě a překvapivě. Hus se v Kostnici odvolal na Krista jako posledního soudce, nikoli na bibli jako instanci nad koncilem. Avšak odkud bychom se mohli dozvědět, kde jinde můžeme číst a slyšet, že jdeme vstříc tomuto soudci? Proto se po nás biblická věrnost požaduje, je naším úkolem a platí i nám.